

Geopolitičke doktrine

Izvorni znanstveni rad
UDK 321.64+329.18(430)+301.151.4

Hitlerovi govori: 1922—1939—1943. Prilog poznavanju geopolitičkih aspekata nacizma¹

Radovan Pavić

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Sažetak

Za analizu nacizma i kao doktrine i kao političke prakse u velikoj mjeri mogu poslužiti govori Hitlera, izuzetno nabijeni sadržajima i značenjima iz sfere jedne od »najnjemačких« političkih doktrina — nacističke geopolitike; ona je putokaz i donosi opravdanja (»opravdanja«) za teritorijalnu ekspanziju bez koje nema ni definicije nacizma. U prilogu su analizirana neka temeljna pitanja terminologije (Lebensraum, balkanizacija), zatim geopolitički aspekti prostornog položaja Njemačke, zbog kojeg je, prema geopolitičarima, Njemačkoj onemogućen razvitak kao svjetske sile. Naročiti problem za Njemačku predstavlja političko-teritorijalno okruženje, kojemu se može suprotstaviti jedino bezobzirnim isticanjem političke moći. Geopolitički položaj Njemačke važan je i za zapadnu Evropu, jer Njemačka može izvršiti ulogu antikomunističkog predzida, za što moraju biti zainteresirane i zapadne sile; istu ulogu u odnosu na Istok mora obavljati i historijska austrijska marka. Među najvažnija politička pitanja geopolitičkog značaja ubrajaju se i Hitlerove koncepcije o »krvi i tlu«, tj. o čistome njemačkom rasnom sastavu na njemačkom tlu, što uključuje i problem novoga životnog prostora; a novi Lebensraum znači zapravo rat i osvajanje, i to je onaj aspekt nacizma preko kojeg on postaje nesreća i zločin globalnih razmjera. Za Hitlera, novi Lebensraum leži na Istoku — u Rusiji i Podunavlju; ta istočna orijentacija u skladu je s njemačkom ulogom antikomunističkog antemuralea.

PRISTUP. Značenje teritorijalizacije

Nacionalsocijalistička doktrina (koja je prema mišljenju nekih samo pokret)², njezini teritorijalizirani aspekti i ratna konflagracija kao sredstvo razrješavanja međunarodnih pitanja, prvorazredni su sadržaji političkog, kao

1 O geopolitici i nacizmu v. i druge radove autora: »Nekoliko napomena fašizmu«, *Politička misao*, 4/1975, »Nacizam i neki geopolitički aspekti«, *Naše teme*, 4/1975, »Fašizam i neofašizam u geopolitičkom i ekonomskom kontekstu«, *Nastava povijesti*, Zagreb, 2/1976, »Geopolitika kao vanjsko-politička doktrina nacizma«, *Fašizam i neofašizam*, zbornik, Zagreb 1976, »Geopolitika kao faktor u odnosima nacističke Njemačke i Velike Britanije«, *Snaga i putovi rata i mira*, zbornik, Zagreb, JAZU, 1978. U ovome broju *Političke misli* bit će analizirani Hitlerovi govori nastali u razdoblju od 1922. do 1939. a u sljedećem od 1939. do 1943. godine.

2 Tako C. David smatra da nacionalsocijalizam treba definirati više kao pokret i to stoga što on nema dublje razrađene teorijske osnove i celovite se uzorke.

što su i očito politološkog karaktera. Takva definicija uvjetuje i *složenost pristupa* koji je primjeren fenomenu političkog. U toj kompleksnosti posebno značenje ima ukazivanje na teritorijalizaciju političkog, dakle na geopolitički aspekt³; i sama sintagma »životni prostor« dovoljno upućuje na to.

Već u ranom razdoblju svoje političke djelatnosti Hitler je u opsežnom *Mein Kampfu*⁴ jasno definirao one zasade koje je moguće označiti kao *utemeljenje nacističke doktrine* u cjelini. Te zasade jesu:

prvo, rasna teorija,

drugo, borba za adekvatnu teritorijalnu bazu, tj. životni prostor (Lebensraum).

Ta politička doktrina ispunjava svoju svrhu i izražava svoju bit tek kroz svoju teritorijalizaciju, tj. pokušaj provođenja promjena u kojima je osvajanje teritorija metoda njezina ispunjena, te gdje je osvajanje jedna od glavnih, očekivanih svrha i rezultata. Tek putem adekvatne teritorijalizacije ta doktrina ne samo da zaista postaje ono što jest, nego *tek teritorijalizacijom ona postaje uzročnikom tragedije stravičnih razmjera*.⁵ Bez teritorijalizacije nacizam znači samo unutrašnju diktaturu i samo je pretpostavka i mogući činilac na unutrašnjemu političkom tržištu ideja. *Definicija nacizma* (uostalom kao i ranijeg kolonijalizma) *ne može postojati bez teritorijalne komponente*, dok ispunjenje te doktrine znači i ispunjenje njezinih teritorijalnih komponenti kao prve pretpostavke tzv. novog poretka.

Kvintesenciju vanjskopolitičke aktivnosti Njemačke — koja konačno završava ratom, kao i esencijalnim promjenama u teritorijalnoj i etničkoj strukturi, naročito centralne i centralnoistočne poslijeratne Evrope — čine pokušaji temeljitog teritorijalnog prestrukturiranja političke karte u većem dijelu »najstarijeg« kontinenta, naseljenoga već odavna većinom »povijesnim« narodima. I u slučaju nacizma, baš kao i u kasnijem razdoblju definiranom oscilacijama u intenzitetu hladnog rata, teritorijalizacija političkog najjasniji je i jedan od najvažnijih izraza političkoga uopće. Potpunije rečeno, *neki se politički vidovi najbolje i jedino smisleno izražavaju baš u uvjetima određene teritorijalizacije, dok sama teritorijalna pitanja, implicirajući geopolitičku, geostratešku i ekonomsku dimenziju, predstavljaju najčešće i najvažnije ili, točnije, često i jedino utemeljenje vanjskopolitičke i diplomatske zbiljnosti*. U tom je smislu nužno podsjetiti barem na neke primjere. Vanjska politika pojedinih država može se, ponekad, svesti na značenje problematike

nom, samo na nekoliko politički i emocionalno očito visokonabijenih krilatica, ili pak na ranije, tuđe zasade i shvaćanja. Upravo taj kompilatorsko-pragmatistički karakter naročito je došao do izražaja i u njemačkoj geopolitici (v. C. David: *Hitler et la nazisme*, PUF, Paris 1972, str. 37).

3 Zanimljivo je da Hitler praktički zapravo ne koristi termine kao »geopolitika« ili »geopolitički«, iako se upravo od 1933. godine izuzetno jako razvija njemačka geopolitička škola, na čelu s Karlom Haushoferom kao vodećom ličnošću, te iako geopolitika postaje i službena nacistička doktrina u odnosu na teritorijalna pitanja, dakle i na vanjsku politiku. Karl Haushofer bio je osobni Hitlerov savjetnik za teritorijalna i, uopće, geopolitička pitanja.

4 Značajno je da je *Mein Kampf* (iz 1924/26. godine) pisan gotovo desetak godina prije dolaska Hitlera na vlast i da, iako posve jasno eksplicira jedan surovi program, nije u političkoj javnosti, znanosti i praksi izazivao veću pažnju sve do kraja tridesetih godina i naročito tijekom drugoga svjetskog rata.

5 Smatra se da je tijekom drugoga svjetskog rata poginulo od 55 do 60 milijuna

teritorijalnog karaktera, zbog čega s pravom zaslužuje i geopolitičku definiciju. To vrijedi za »politiku prisutnosti«, »obveza« ili »okruženja«, koje postaju smislene tek uključivanjem posve određenoga teritorijalnog aspekta, to jest s njihovim poklapanjem sa zonom Rimlanda⁶, ratovi i konflagracije (naravno u prošlosti, ali i danas) uvijek uključuju i teritorijalna pitanja, mahom kao najvažniju komponentu: u suvremenim prilikama rješenje arapsko-izraelskih odnosa ovisi, prije svega, o rješenju teritorijalnih problema⁷, povezanih s pitanjem palestinske državnosti; odgovarajući teritorij i lokacija u uvjetima postojanja velike demografske mase i sirovinskog potencijala bitni su faktori u definiciji neke države kao sadašnje ili potencijalne velike sile prvorazrednog značenja (NR Kina); kolonijalna politika u povijesti odnosila se na teritorijalne, granične i lokacijske aspekte kao najvažnije probleme u povodenju i dostizanju ciljeva same te politike; *poslije II svjetskog rata upravo su teritorijalne promjene i nove granice jedan od najvažnijih rezultata rata; pravi završetak drugog svjetskog rata u Evropi može se poistovjetiti s potpisivanjem i ratifikacijom »istočnih ugovora«, koji garantiraju današnji teritorijalni status quo i postojeće granice kao i s poništavanjem minhenskog sporazuma 1937. godine, u kojem su i teritorijalna pitanja opet predstavljala samu njegovu bit.* U »diplomatskoj trgovini«, u kojoj se potežu uvijek najteži i presudni momenti, teritorijalna su pitanja često najvažnija: tako su kompenzacije Italiji 1915. godine od strane sila Antante bile teritorijalnog karaktera; upravo su teritorijalne kompenzacije bile namijenjene i Jugoslaviji u povodu njezinog pristupanja Trojnom paktu 1941. godine, kojom je prilikom Jugoslavija trebala dobiti izlaz na Egejsko more i sam Solun! Ukratko, *utemeljenja vanjskopolitičkih odnosa, prije svega, naglašenog su teritorijalnog (dakle, geopolitičkog) i ekonomskog karaktera, čemu treba dodati i povijesna opterećenja, dok vanjskopolitički odnosi i međunarodno pravo pripadaju sferi nadgradnje.*

* * *

Osnovne zásade nacizma — *rasnu teoriju* i potrebu rješenja pitanja njemačkoga životnog prostora što nalazimo već i u Hitlerovoj *Mojoj borbi* — stalni su predmet i u drugim vidovima Hitlerova političko-propagandnog djelovanja. Dopunjeni drugim važnijim temama one su uvijek prisutni sadržaji mnogobrojnih Hitlerovih javnih istupa, koji se odnose na govore u Reichstagu prilikom Parteitag NSDAP-a, zatim na govore u vezi s izbornom kampanjom, proslavama različitih obljetnica itd, na različite proklamacije, intervjue novinarima i diplomatima i drugo. U ovome i u slijedećem prilogu bit će dotaknuti samo neki sadržaji Hitlerove javne djelatnosti. Odgovara-

6 Prostorom *Rimlanda* smatra se u suvremenoj globalnoj geostrategiji, nacističkoj i novoj geopolitici prostor koji u Euroaziji i djelomično NE Africi, te na rubnim morima i otocima okružuje tzv. Heartland. Zona Rimlanda tradicionalni je prostor u kojem se osjećaju pritisci kontinentalnih sila prema maritimnim proceljima i prekomorskih sila prema unutrašnjosti kontinenta. Značajno je da se sve najvažnije vojnoblokovske organizacije desničarskog Zapada poklapaju sa zonom Rimlanda, iako u njemu postoje i znatni prekidni okruženja.

7 U današnjim uvjetima već posve razvijene svijesti o nužnosti i opravdanosti postojanja države Izrael, takvo se stajalište može i apsolutizirati, tj. osiguranje mira na Bliskom istoku može se postići samo povlačenjem Izraela s okupiranih teritorija (dakle, u potpunosti pravo palestinskog naroda).

juća pažnja bit će posvećena pitanjima vezanosti jednog naroda uz njegovo tlo («Blut und Boden» koncepcija), zatim geopolitičkom i geostrateškom položaju Njemačke, pitanjima okruženja, problemima širega njemačkog životnog prostora, ulozi nacističke Njemačke kao »evropskoga antikomunističkog predzida«, pitanjima kolonijalne politike, granica Njemačke, vanjskopolitičkim odnosima i teritorijalnim zahtjevima, kao i problemima izbora savezništva, odnosno neutralnosti pojedinih evropskih država. Razdoblje s kojim se poklapa navedena problematika proteže se od travnja 1922. do kraja siječnja 1943. godine, dakle do poraza kod Staljingrada, nakon kojeg nacizam gubi politički i doktrinarno relevantni karakter i svodi se samo na propagandnu dimenziju.⁸

Terminološka pitanja

Budući da su predmet ovoga rada mnogobrojni i jasno izraženi geopolitički i geostrateški aspekti Hitlerovih javnih istupa značajno je upozoriti i na određena terminološka pitanja. Naime, pojam geopolitike Hitler, čini se, uopće ne upotrebljava, premda je u sadržajima njegovih govora ta dimenzija naročito izražena i premda su njemački javni život, sveučilišta i školstvo općenito, znanstvena i popularizatorska djelatnost u to vrijeme naprosto bili impregnirani geopolitičkom terminologijom i načinom mišljenja.⁹ Izostaje najčešće, također, i sva druga terminologija strogo stručnog karaktera, što je i posve razumljivo, jer se Hitler obraća najširoj njemačkoj javnosti. Ipak valja spomenuti barem neke od termina koji su nabijeni naročitim emocionalnim sadržajem i značenjem. Tako se mnogo koriste pojmovi *životnog prostora* i *okruženja*; također, Hitler u *Mojoj borbi*¹⁰ spominje i »balkanizaciju« Evrope, pojam koji u Hitlera implicira svoje uobičajene i najvažnije političke i geopolitičke karakteristike, tj. teritorijalno-političku usitnjenost s antagonističkim

8 Kao izvor za ova razmatranja poslužili su: *prvo*, pregled prijevoda dijelova Hitlerovih govora (od 1922. do 1939. godine), sistematiziran prema odgovarajućim problemima, u izdanju N. H. Baynesa iz 1942. godine, a pod naslovom *Govori Adolfa Hitlera (The speeches of Adolf Hitler, IV, 1922 — VIII, 1939, edited by N. H. Baynes, Vol. I, II, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1942, »Royal institute of international affairs«, Great Britain)* i, *drugo*, veći broj cjelovitih Hitlerovih govora iz razdoblja od 1. rujna 1939. do 30. siječnja 1943. godine. Prvi od navedenih izvora, tj. onaj u izdanju H. Baynesa, neobično je dragocjen — on donosi vrlo veliki broj Hitlerovih govora koji su u prvom svesku podijeljeni na »Rane govore«, zatim one koji se odnose na »Formiranje partije (retrospektiva)«, »Program partije«, »Rane dane partije«, »Puč 8—9. studenog 1923.«, »Legalnost (partije)«, »SA i SS«, »Religiju«, »Kulturu«, »Ustav«, »Zakone«, »Omladinu«, »Židove«, »Armiju«, »Boljševizam«, »Ekonomiju« itd. U drugom svesku obuhvaćeni su dijelovi govora koji se odnose na pitanja njemačke vanjske politike. Tima dvama svescima pridodana je i izuzetno bogata bibliografija, tako da oni čine dragocjen izvor za razmatranje povijesti diplomatskih odnosa, geopolitike, geostrategije, etničkih pitanja, međunarodnih političkih odnosa i sl. u doba nacizma. Hitlerovi govori uvijek su kompleksnog karaktera, budući da se u njima gotovo uvijek dotiču sva važna unutrašnja, vanjskopolitička, vojna, ekonomska i druga pitanja.

9 Upravo u Hitlerovu razdoblju najjaču djelatnost razvio je minhenski »Institut für Geopolitik« na čelu s Karlom Haushoferom. Njegov *Zeitschrift für Geopolitik* bio je jedan od najznačajnijih časopisa u Njemačkoj u tom razdoblju uopće.

10 A. Hitler, *Mein Kampf*, Hutchinson and Co. Ltd, and Hurst and Blachett Ltd publishers. Vol. I and II. London 1939. str. 525.

odnosima među odgovarajućim sudionicima, i to zbog niza pitanja etničkog i graničnog karaktera, što sve mora rezultirati manjim političko-ekonomskim značenjem i moći države i državnice u nekom prostoru, zbog čega one mogu predstavljati tek neznatnog konkurenta u evropskim odnosima i time omogućiti dominantne pozicije bilo jedne, bilo nekoliko značajnijih sila.

»Balkanizacija Evrope' do izvjesnog stupnja bila je poželjna i zaista potrebna u svijetu na tradicionalne politike Engleske, isto kao što je Francuska željela balkanizaciju Njemačke.«¹¹

»Balkanizaciju« Evrope spominje Hitler i u jednome svom govoru iz 1923. godine:

»Dvije sile su u poziciji da odrede budući razvitak Evrope: Engleska i Francuska. Engleski cilj ostaje uvijek jedan te isti: balkanizirati Evropu i uspostaviti ravnotežu snaga u Evropi tako da njezin položaj u svijetu ne bi bio ugrožen. Engleska nije glavni neprijatelj Njemačke... Izraziti neprijatelj Njemačke je Francuska. Baš kao što Engleskoj treba balkanizacija Evrope, isto je tako Francuskoj potrebna balkanizacija Njemačke zato da bi zadržala hegemoniju u Evropi.«¹²

Na sličan način kao i pojam »balkanizacija«, Hitler koristi i termin »makedonizacija« koji, također, implicira podjelu nekog etnikuma i pripadnost njegovih dijelova drugim državama što, posredstvom težnji za okupljanjem oko matičnog teritorija, prirodno bitno opterećuje političke odnose u nekom prostoru:

»Ja sam zato postavio jasan zahtjev: Gdanjski i koridor moraju ponovno pripasti Njemačkoj. Makedonske prilike u našem istočnome graničnom prostoru moraju prestati.«¹³

Geopolitička i geostrateška lokacija međuratne Njemačke

Među prirodnogeografskim činjenicama — koje, iako kao slučajnosti, ali povezano s drugim faktorima povijesnih zbivanja (pri čemu dobivaju uvijek različito funkcionalno značenje), često mogu bitno, sudbinski i trajno utjecati na život, mogućnosti i način opstojanja u pojedinim dijelovima svijeta — na prvom se mjestu ističe značenje *prostorne lokacije*.¹⁴ Tu tezu lako je moguće ilustrirati s nekoliko jednostavnih primjera. Geografski položaj suštin-

11 Isto, str. 525.

12 Baynes, Vol. I, str. 85.

13 Baynes, Vol. II, str. 2697, 27. VIII 1939. godine.

14 A. T. Mahan, prvi značajni američki geostrateg doktrine pomorske moći s kraja 19. i početka 20. stoljeća, također na primjerima Britanije i Francuske ukazuje na povijesnu ulogu geografske lokacije. Na značenje geografskog položaja ukazuju često i autori s područja međunarodnih političkih odnosa. To vrijedi i za R. Blühdorna koji veličinu i geografski položaj države ubraja u materijalne osnove državne moći (R. Blühdorn: »Duhovna i materijalna osnova države«, V. Ibler, *Međunarodni odnosi, hrestomatija*, Naprijed, Zagreb 1971, str. 325); o ovisnosti vojnog položaja neke zemlje i njezine geografske lokacije v. i str. 327. Ulogu geografskog položaja navodi S. Stojanović (»Politika sile u međunarodnim odnosima«, isto, str. 364): »U međunarodnim odnosima geografski položaj jedne zemlje može presudno uticati na oblik i stepen ekonomske među-

ski je utjecao na kulminaciju snaga V. Britanije, što je predstavljalo bitan faktor njezina međunarodnog uspjeha i kolonijalnog širenja. Velika Britanija, kao otočna država, zaštićena je svojom izolacijom, ali je i dovoljno blizu Evropi da bi mogla sudjelovati u njezinu životu. Od 11. stoljeća upravo je otočna lokacija bila jedan od faktora onemogućavanja stranih invazija. Uopće, bez izravnih kopnenih graničnih kontakata, što znači i bez kontakata s jakim susjedima (u prvom redu s Njemačkom i Francuskom), Velikoj Britaniji nikada nije trebala velika i jaka kontinentalna armija. Upravo zbog lokacije na Atlantiku, ta se zemlja i rano i lako uključila u atlantsku fazu svjetske povijesti. Zauzevši nekoliko ključnih točaka, čije značenje opet slijedi samo iz njihove geografske lokacije (Gibraltar, Sueski kanal, Aden, Singapur), Velika Britanija, budući da su joj bili osigurani komunikacijski pravci, nije trebala rasparčavati svoju flotu na pojedine akvatorije. Locirani na evropskom zapadu i zaštićeni evropskim tamponom, prije svega srednjopodunavskim i ruskim predziđem, britanski otoci nisu bili ugroženi od razornih osvajačkih impulsa iz Heartlanda, bilo izravno, bilo preko Male Azije. Zbog svoga otočnog položaja Velika Britanija lakše se mogla formirati kao jedinstvena država, nego, primjerice, Njemačka. Iz svega izloženog lako je zaključiti da faktor geografske lokacije ima trajno i bitno značenje u životu britanskih otoka. *Takav geografski položaj pridonosio je kumulaciji britanskih ekonomskih i političkih snaga, što je pridonijelo i afirmaciji te zemlje i kao svjetske sile i, uopće, u procesu evropeizacije svijeta.*

Međutim, za razliku od V. Britanije, *prostorni položaj Francuske* imao je posve drugačije karakteristike i značenje. Locirana na kopnu i na dva, zbog britanskog Gibraltara u biti odijeljena akvatorija, Francuska je morala raspolagati i jakom kontinentalnom armijom i dvjema flotama. Francuska ne samo da ima izravne granične kontakte, nego su to djelomično bili i takvi kontakti koji su definirani opasnošću od jednog izuzetno jakog protivnika, tj. Njemačke. Razumljivo je što je takav prostorni položaj u svome geopolitičkom kontekstu bio dugotrajni nepovoljni faktor razvitka Francuske.

I niz drugih primjera lako mogu ukazati na značenje geografske lokacije. Tako *Thule* i *Panamski kanal* deriviraju svoju ulogu globalnog karaktera jedino u skladu sa svojim prostornim položajem; lokacija *Rusije* u jednome kontinentalno zatvorenom prostoru bitno je utjecala na njezin povijesni razvitak; problemi opstojanja i razvitka jugoslavenskih naroda i u prošlosti i danas sudbinski su pod utjecajem i naše geopolitičke i geostrateške lokacije.¹⁵

Geografski položaj i nekadašnjih *njemačkih zemalja* i *Njemačke* poslije ujedinjenja također se ubraja u faktore koji su bitno utjecali na njezinu povijest, kao i na suvremene prilike i to iz više razloga:

prvo, upravo je germanski etnikum lociran u sjevernoj umjerenom zoni koja je, prema Hegelu, postojbina »slobodnih« i »povijesnih« naroda. Shvaćanje o značenju takvoga prostornog položaja imalo je veliku ulogu u kasnijim velikonjemačkim i nacističkim političkim i geopolitičkim manipulacijama;

15 O značenju prostorne lokacije naših naroda i narodnosti, doslovno unesrećenih geopolitikom, vidi više u radu Radovan Pavić, »Geopolitički i geostrateški aspekti u nekim radovima Miroslava Krlež« (Miroslav Krleža 1973, zbornik, uredili I. Krolo i M. Matković, JAZU Zagreb 1975, str. 380—404).

drugo, povijesni geopolitički položaj njemačkih zemalja definiran je *kontaktom slavenskog i germanskog etnikuma, čiji su odnosi u posljednjih tisuću godina jedan od najvažnijih čimbenika evropske povijesti, a u prvoj polovici 20. stoljeća i svjetskog mira. Zbog svoga geografskog položaja germanski je etnikum uvijek trebao biti brana i tampon protiv »opasnosti« s Istoka, brana u okviru, razumljivo, »ofenzivne obrane«. Zbog geografskog položaja veliko značenje imale su historijske marke u frontierskoj zoni, a slična uloga, temeljena na faktoru geografske lokacije, nastavljena je i u novije doba — Hitlerov je Treći Reich trebao biti glavna evropska brana pred boljševičkom »opasnošću«, dok je u suvremenim prilikama SR Njemačka, u kontaktu s DR Njemačkom i locirana u »koridoru ratova«, jedno od najvažnijih uporišta u obrani zapadne Evrope;*

treće, zbog svoga specifičnog geografskog položaja Njemačka predstavlja jedinu gospodarski razvijenu zemlju koja se, iako i sama pripada Rimlandu, nalazi locirana u kontaktnoj zoni Rimlanda i Heartlanda. To ujedno znači da upravo takva lokacija — razumljivo, uz druge relevantne faktore — omogućuje najlakše teritorijalno širenje i prema svjetskom moru i prema evroazijskoj unutrašnjosti, jer Njemačka izlazi izravno na Sjeverno more, a preko Poljske i ruske nizine u kontaktu je s ogromnim prostranstvima Istoka. Međutim,

četvrto, iako je takav kontaktni položaj vrlo povoljan u orijentaciji ambicija za sudjelovanjem u životu vitalnih, ne samo evroazijskih, nego i širih globalnih prostora (kolonije i svjetsko more), kriju se u toj kontaktnoj i evropski središnjoj lokaciji i neki od najznačajnijih nedostataka, koji se, kao stalni ceterum censeo, pojavljuju u Hitlerovim govorima. Jer, takav središnji položaj nužno definira i geopolitičku značajku Njemačke u okruženju i sa Zapada i s Istoka: sa Zapada preko Francuske s kopna i V. Britanije s mora, s Istoka preko Rusije, odnosno Sovjetskog Saveza. *Lokacija u okruženju jedna je od najvažnijih geopolitičkih i geostrateških osobina prostornog položaja Njemačke u posljednjih stotinjak godina. Ali,*

peto, treba, ipak, naglasiti da lokacija u evropskom središtu pruža Njemačkoj izuzetne ekonomske i političke prednosti. Naime, jedno je (zajedno s Austrijom) biti lociran u najvažnijemu prometnom čvorištu Evrope, a drugo na nekoj od njezinih periferija. U smjeru istok-zapad i sjever-jug Njemačka (s Austrijom) predstavlja, zahvaljujući svome geografskom položaju, najvažnije evropsko križište putova. Ta činjenica ima još jedno značenje: zbog svoje centralnoevropske lokacije Njemačka je u povoljnoj poziciji da bude faktor okupljanja na tome prostoru, što se u geopolitičkom smislu konačno definira nastojanjima oko formiranja tzv. »Mitteleurope«, tj. prostora koji bi nastao dodavanjem teritorijalnih ekstenzija njemačkoj jezgri (Altreich).

Geopolitičko i geostrateško značenje Njemačke (očito u skladu s njezinom lokacijom) najbolje je definirao Lenjin smatrajući da *»tko posjeduje Njemačku, vlada Evropom«*.¹⁶

Taj ključni, središnji položaj Njemačke u evropskom koridoru ratova ujedno je i bitan faktor perspektiva njezine dugotrajne podijeljenosti i to iz jednostavnog razloga što bi u uvjetima blokovske podjele Evrope, ujedinjena Njemačka mogla pripadati samo jednom ili drugom bloku, što bi moglo bitno

narušiti postojeću ravnotežu snaga. Zato bi se ujedinjenje Njemačke moglo očekivati tek u uvjetima raspuštanja blokova i evropske demilitarizacije.

Imajući sve navedeno u vidu razumljivo je što je pitanje geografskog položaja moralo biti i predmetom Hitlerova interesa. To je došlo do izražaja već i u *Mojoj borbi* u odnosu na nacionalnu sigurnost Njemačke. Zbog osjetljivosti geografskog položaja Njemačke, ona može osigurati budućnost samo u okviru nastojanja da postane svjetskom silom (Machtpolitik). Prema mišljenju Hitlera, nedostaci geopolitičkog položaja Njemačke najuže su povezani s problematikom okruženja:

»Nacionalna sigurnost ovisi o političkoj snazi države, a ta snaga ovisi o vojnim mogućnostima usko povezanim s geografskim položajem. Njemačka nacija može osigurati svoju vlastitu budućnost samo tako da postane svjetska sila.«¹⁷

O značenju geografskog položaja Hitler govori i onda kada smatra da

»samo svome srećnom geografskom položaju i svome izvanredno brzom uzmicanju ima Engleska da zahvali što i nju nije stigla ista sudbina«,

tj. što nije došla pod kontrolu Njemačke kao ostali evropski prostor između Sjevernog rta, Kirkenesa i Narvika, Španjolske i Bugarske (»Govor vođe Rajha pri otvaranju druge zimske pomoći«, 4. IX 1940, str. 3, Beograd 1940).

Iako je takvo shvaćanje isuviše determinističko ono ipak ima određenu težinu, i u odnosu na širi povijesni kontekst, i u odnosu na ratna zbivanja početkom drugoga svjetskog rata. Isto tako »predodređeni prirodni položaj« Italije također se svodi na komponentu prostorne lokacije u determinističkom smislu, jer i talijanski narod, budući da je svu svoju snagu »utrošio u međusobnoj borbi, (pa) nije mogao da zadrži ni svoj predodređeni prirodni položaj u Sredozemnom moru« (A. Hitler: »Vera Nemačke u pobjedu«, govor 10. prosinca 1940, Beograd, bez godine izdanja).

Važno je spomenuti da je i E. Čalić na simpoziju posvećenom drugom svjetskom ratu također ukazao na geografski položaj Njemačke kao na element njezine političke moći u Evropi. »Hitlerovci su konzekventno tražili jedinstvo politike i vojnog resora, a s time i totalnu militarizaciju Njemačke. Oficiri i industrija ne samo da su prihvatili taj imperativ, nego su ga zdušno podržali, u uvjerenju da će ta nova Njemačka osigurati sebi onu političku moć u Evropi koja njoj pripada po geografskom položaju (potc. R. P.), po broju stanovništva i tehničkoj superiornosti njene industrije.«¹⁸

Problem okruženja Njemačke (Einkreisungspolitik)

Sve do početka drugoga svjetskog rata 1939. godine, i Hitlerova *Moja borba*, kao i njegovi mnogobrojni govori nisu na Zapadu izazivali onakvu pažnju kakvu su očito zasluživali u skladu sa, svakako, drastičnim tezama rasističkog i teritorijalno-ekspanzionističkog karaktera. I tek se neposredno prije ili za vrijeme drugoga svjetskog rata ili kasnijeg hladnog rata, kada su se i njemačka geopolitička škola i praktična politika prezentirali u punoj

17 A. Hitler, *Mein Kampf*, London 1939, str. 548.

18 E. Čalić, *Treći Reich i Drugi svjetski rat u današnjoj historiografiji* (Simpozij »Drugi svjetski rat i mir među narodima«, JAZU, Zagreb 1970, str. 34).

ozbiljnosti, pojavljuje naglašeniji interes za pitanja nacizma i geopolitike. Godine 1939. prevedena je *Moja borba* na engleski jezik (u V. Britaniji), a sa značajnim radovima o geopolitici i globalnoj geostrategiji javljaju se i Mackinder, Spykman, Ensor, Earl, Gyorgy i drugi, među kojima treba ubrojiti i J. J. Brierly, koji jedan, opsegom mali, ali vrlo zanimljiv rad posvećuje i okruženju Njemačke.¹⁹

Promatrajući različite sadržaje Hitlerovih govora i *Moje borbe*, Brierly opravdano smatra da su termini kao »okruženje« ili »životni prostor« izuzetno emocionalno nabijeni. Već godine 1906. upotrijebio je njemački kancelar von Bülow termin okruženje (koji se uvijek odnosio na V. Britaniju, Francusku i Rusiju u relaciji na centralno lociranu Njemačku) u jednom govoru u Reichstagu. Otada taj će termin biti stalno korišten u njemačkom dnevnom tisku i javnom životu.²⁰ Iako Brierly smatra da okruženje Njemačke prije prvoga svjetskog rata predstavlja ipak samo mit (unatoč formiranju Antante u razdoblju od 1891. do 1907. godine), u međuratnom se razdoblju može o okruženju govoriti daleko ozbiljnije i to prije svega zbog britanske politike davanja garancija pojedinim evropskim državama (primjerice Poljskoj). Velika Britanija je smatrala da bi takve garancije morale odigrati ulogu deterenta u odnosu na Hitlerove teritorijalne zahtjeve i, dosljedno tome, na smanjivanje ratne opasnosti u Evropi. Prema tome, britansko okruženje imalo je defenzivni, dok je njemačka politika okruženja (zajedno s politikom njezinih saveznika) dočito imala ofenzivni karakter.²¹

Bojazan od okruženja dolazi već do izražaja i u **Mojoj borbi**, jer:

»Ako njemačka nacija želi dokrajčiti stanje stvari koje prijete da je izbrise s karte Evrope ona ne smije upasti u pogreške predratnog razdoblja i čitav svijet učini svojim neprijateljem.«²²

to jest, Njemačka ne smije steći neprijatelje na dvije fronte i dovesti se u situaciju da bude vojno okružena zemlja.

19 H. J. Mackinder, *Democratic ideals and reality*, Penguin Books, G. Britain, 1944. (IV izdanje, I izdanje iz 1919. godine); N. J. Spykman, *The geography of the peace*, edited by H. R. Nicholl, Archon books — Harcourt Brace and World, 1944; R. C. K. Ensor, *Herr Hitler's self-disclosure in Mein Kampf*, Oxford pamphlets on world affairs, br. 3, Oxford at the Clarendon press, 1939; E. M. Earle (editor), *Makers of modern strategy*, Princeton University Press, 1952; A. Gyorgy, *Geopolitics — the new German Science*, University of California press, Berkeley and Los Angeles, 1944. (III izdanje 1971. god.).

20 Međutim, valja naglasiti da nije Njemačka bila jedina zemlja u Evropi na koju se taj problem mogao odnositi, jer se u okruženju nalazila i Francuska, s obzirom na granične kontakte sa Španjolskom, Njemačkom i Italijom, zatim djelomično i Poljska, s obzirom na postojanje istočne Pruske. Određivanje »prvog« okruženja nije posve jednostavno. To najbolje pokazuje primjer predratne Čehoslovačke. Naime, očito je moguća dvojaka ocjena njezinoga geopolitičkog položaja: *prvo*, ona može biti tretirana kao klin usječen u germanski etnikum i kao takva predstavljati određenu opasnost i, *drugo*, ona se može shvatiti kao okružena zemlja s obzirom na germansku potkovu između Šljonska i bečkog Podunavlja.

21 Poslije sklapanja francusko-sovjetskog pakta 1935. godine, što je bilo na liniji okruženja, Hitler se, razumljivo, suprotstavljao bilo kakvoj suradnji Zapada sa SSSR-om.

22 A. Hitler *Mein Kampf*, dio II, str. 536.

Prema Hitleru, Njemačka ima najnepovoljniji geopolitički položaj u Evropi i to upravo zbog karakteristika okruženja. Zato je njezino održanje kao države moguće jedino u bezobzirnom isticanju politike moći:

»Njemačka ima u Evropi možda najtežu situaciju među svim narodima. Vojno-politički i geografski ona je okružena sa samim rivalima; ona se može održati samo ako bezobzirno istakne politiku moći.«²³

Francuska, Velika Britanija i Rusija²⁴, njihovo međusobno povezivanje (Francuska i Rusija), kao i davanje britanskih garancija evropskim državama, prema Hitleru, glavni su činioци politike zaokružavanja Njemačke. Tako se 1936. godine u jednom memorandumu u povodu sovjetsko-francuskog pakta iz 1935. godine, također, u biti, ukazuje na okruženje:

»1. Neosporna je činjenica da je francusko-sovjetski pakt isključivo uperen protiv Njemačke.«²⁵

Pitanje ograničavanja naoružanja u Evropi također je, prema Hitleru, vezano uz centralnu geografsku lokaciju Njemačke, a time i najlakšu mogućnost njezinog okruženja. Godine 1938. Hitler smatra da Njemačka upravo zbog položaja u centralnoj Evropi, poradi čega je izložena mogućnostima napada s različitih strana, mora imati jače naoružanje od bilo koje države koja bi je mogla napasti.²⁶ Za Hitlera, najvažniji faktor okruženja Njemačke predstavlja vanjska politika Velike Britanije još iz razdoblja prije prvoga svjetskog rata. Hitler 1. travnja 1939. godine govori:

»Mi danas znamo iz historijskih dokumenata kako je u to vrijeme (tj. prije I svjetskog rata) Engleska stalno provodila politiku okruženja.«²⁷

I tekuća politika u Evropi, prema Hitleru, takva je da samo pridonosi afirmaciji ideje britanskog okruženja. Poslije pobjede Franka u Španjolskoj, Hitler (28. travnja 1939) smatra:

»Ta je pobjeda samo intenzivirala aktivnost međunarodnih ratnih huškača čija je prava svrha da pripreme javno mnijenje da se engleska politika okruženja smatra kao nešto nužno...«²⁸

Godine 1939. (4. lipnja) Hitler se ponovno vraća na optužbe o britanskoj politici okruženja, jer i poslije prvoga svjetskog rata »britanska je politika okruženja ostala ista kao i prije rata...«²⁹

U skladu s takvim opasnostima i izloženošću politici okruženja, za njemačke je geopolitičare (prije svega za Karla Haushofera) i Hitlera *razbijanje okruženja bilo jedan od najvažnijih vanjskopolitičkih zadataka Njemačke*. Ali, dok je za Haushofera najznačajnije bilo razbijanje britanskog okruženja u široj zoni Rimlanda, za Hitlera su veće značenje imale prilike u

23 Baynes, Vol. I, str. 85.

24 Hitlerov pojam »Rusije« odnosi se i na carsku Rusiju i na Sovjetski Savez.

25 Baynes, Vol. II, str. 1294.

26 Baynes, Vol. II, str. 1540.

27 Baynes, Vol. II, str. 1591.

28 Baynes, Vol. II, str. 1634.

29 Baynes, Vol. II, str. 1669.

Evropi. Sklopivši sa Sovjetskim Savezom pakt o nenapadanju u kolovozu 1939. godine Hitler je smatrao da je riješio problem mogućeg rata na dvije fronte i likvidirao najvažniju opasnost i komponentu u okruženju Njemačke:

»Za razliku od prošlog rata Njemačka se više neće morati boriti na dvije fronte. Sporazum s Rusijom bio je bezuvjetan i značio je promjenu u vanjskoj politici Reicha, koja će promjena trajati vrlo dugo vremena. Rusija i Njemačka neće više nikada podići oružje jedna na drugu.«³⁰

Značajno je naglasiti da je svijest o osjetljivosti Njemačke na problem okruženja bila prisutna i u, istina nedeklariranih, ali zbog suprotstavljanja boljševizmu njezinih prirodnih i spontanih saveznika. Tako 1937. godine ambasador Njemačke pri Svetoj stolici, Diego von Bergen, u jednom telegramu upućenom u Berlin javlja, između ostaloga, i o namjeravanoj posjeti pape Francuskoj (1937. godine), pri čemu, međutim »Vatikanu nije bilo ni na kraj pameti da izvrši bilo kakvu, pa ni neizravnu demonstraciju protiv Njemačke, a ponajmanje kakav pokušaj zaokružavanja Njemačke...«³¹

Uloga Njemačke kao evropskog predziđa i Hitlerova antikomunistička orijentacija

Zbog svoga geografskog položaja na spoju zapadne s istočnom Evropom, i to u uvjetima kontakta između germanskog i slavenskog etnikuma, tradicionalna karakteristika germanskog prostora bila je njegova *frontierska i tamponska uloga*, ali u izrazito ofenzivnom smislu. U prošlosti, ta je uloga došla do izražaja u postojanju niza graničnih marki između Baltičkog i Jadranskog mora.³² Te su marke bile ne samo *evropski antemurale*, nego i ofenzivna uporišta za germanski prodor prema Istoku (Drang nach Osten).³³

Istu ulogu predziđa u odnosu na Istok trebala je Njemačka odigrati i u najnovije doba. Razlog tome leži u činjenici pojavljivanja socijalističkih zemalja, pojavljivanja tzv. drugog svijeta, odnosno Sovjetskog Saveza.³⁴ Protiv te »boljševičke opasnosti« trebalo je, prema Hitlerovu mišljenju, formirati još jedan antemurale, jer postojeći, predstavljen Mackinderovim i Cleman-

30 Baynes, Vol. II, str. 1687, 27. VIII 1939.

31 Saul Friedlander, *Pio XIII i Treći Reich — dokumenti*, Stvarnost, Zagreb 1966, str. 19.

32 To su Billunger marke, Sjeverna marka, Lužička marka, Merseberg marka, Milziener marka, marka Zeitz, marka Meissen, Istočna marka, Štajerska marka, Koruška marka i Kranjska marka. Sve te marke nisu uvijek bile posvema germanske. Važno je istaknuti da je još za Fridricha Velikog samo oko 1/3 »Prusa«, tj. stanovništva oko Berlina i istočno od Berlina govorila njemački. To je bilo tipično frontiersko područje i njegove pruske junkere zvali su Porajnci »Spree-Kosacken«, u čemu ova »kozačka« komponenta jasno ukazuje na granični i frontierski karakter kraja.

33 Iako je D. Tucović pisao o opasnosti od prodora na istok ne kao o opasnosti od germanskog, nego od kapitalističkog prodora, u našim je uvjetima ovaj prodor bio uvijek bitno vezan s njemačko-austrijskom komponentom.

34 Pod pojmom tzv. *prvog svijeta* valja podrazumijevati kapitalističke zemlje u razdoblju prije oktobarske revolucije, nakon koje nastaje i tzv. *drugi svijet*, a poslije drugog svjetskog rata pojavio se i niz zemalja *trećeg svijeta*.

ceauovim cordon sanitaireom, nije bio dovoljan.³⁵ Taj antemurale trebao je biti upravo nacistički Treći Reich, i opet s ofenzivnim karakteristikama. Budući da je nova opasnost, tj. »komunistička kuga« dolazila iz »Rusije«, konačno su se najvažniji vanjskopolitički problemi Njemačke centralizirali na taj prostor — »Rusija« je bila bitan faktor okruženja Njemačke, njezin teritorij predstavlja najprivlačniji dio budućeg velikonjemačkoga životnog prostora, odakle prijete i najveće opasnosti za ostalu Evropu (bilo one ideološke, bilo one osvajačke), zbog čega upravo Njemačka mora na sebe preuzeti ulogu da postane novi evropski antemurale!

Ali, i samoj su Njemačkoj za njezinu zaštitu potrebne okolne prijateljske zemlje, jer:

»Nijedna država ne cijeni više od Njemačke vrijednost iskrenih prijateljskih i neutralnih država na svojim granicama.«³⁶

Na žalost, Poljska se se nije pokazala takvom prijateljskom državom i, u skladu s prvom Mackinderovom tezom (»Tko vlada istočnom Evropom, vlada i Heartlandom«), započeo je i drugi svjetski rat.³⁷

Pitanje obračuna ili savezništva sa Sovjetskim Savezom različito su tretirali i njemački geopolitičari i službena nacistička politika. Pritom, i jedni i drugi smatrali su da se treba domoći barem Ruske nizine. I dok su prvi zastupali ideju savezništva, u drugom se slučaju, unatoč sovjetsko-njemačkom paktu o nenapadanju iz 1939. godine, radilo o obračunu. Još 1923. godine, u vrijeme francuske okupacije Rupra, Hitler smatra kako »danas posljednja odlučna bitka jest između svastike i sovjetske zvijezde...«³⁸

Boljševizam kao glavna »opasnost« za Evropu i nužnost da Njemačka s Austrijom odigra ulogu evropskog predzida, vrlo su često zastupljene teme u Hitlerovim govorima.³⁹ Za Hitlera, iako je i Velika Britanija predstavnik »versajskog diktata«, njezina će otuđenost od Njemačke brzo nestati i to upravo zbog boljševičke opasnosti koja prijete da će se pojaviti i na obalama Kanala. Stoviše, Velika Britanija bit će sretna zbog postojanja jake i ponovno probudene Njemačke, što, dakako, implicira važnost njezine tamponskoobrambene uloge:

35 Formiranje Cordon sanitairea predlaže već britanski politički geograf H. Mackinder 1918. godine, a proveo ga je u život Clemenceau, prema kojem je taj tampon trebao služiti »za lokaliziranje boljševičke zaraze«. Izolacija je Sovjetske Rusije u godinama poslije prvoga svjetskog rata bila zaista naglašena, tako je još 1921. godine ona bila povezana sa Zapadom samo jednom željezničkom prugom, i to preko Rige. Zanimljivo je ukazati da je krajem 1941. godine i papa bio pristaša stanja da Njemačka zadrži svoju tamponsku i frontiersku ulogu u odnosu na SSSR: »Njemačku ne treba razoružati i to radi toga da predstavlja branu između Crvene Armije i Evrope« (Sandor Rado, *Dora javlja . . .*, Rijeka 1971, str. 41, 44. i 171).

36 Baynes, Vol. II, str. 1578, govor od 30. siječnja 1939.

37 Tri čuvene teze britanskog političara i geopolitičara H. J. Mackindera iz 1918. godine glase: »Who rules East Europe, Commands the Heartland; Who rules the Heartland Commands the world Island; Who rules the world Island Commands the world.«

38 Baynes, Vol. I, str. 74.

39 Isto mišljenje zastupa Hitler i u jednom pismu Mussoliniju od 4. siječnja 1940. godine: »Misija Njemačke sastoji se u sljedećem: 'Braniti Europu protiv Azije', pri čemu je razumljivo bio preučen karakter ofenzivne obrane. *Tajna pisma Hitler—Mussolini 1940—1943. god.*, NIP, Zagreb 1953, str. 10

»Opasnost još nije neposredna, ali ako se jednog dana boljševička prijetnja proširi u svim pravcima i crvena zastava zavijori od Vladivostoka do Engleskog kanala, što onda? Njemačka je danas još preslaba da izdrži pred boljševičkom agresijom i zato naš pokret nije takav šovinizam i militarizam nego vitalna potreba i za Njemačku i Evropu...«⁴⁰

Stoga:

»Mi smo se počeli boriti protiv komunizma i mi ćemo se boriti do kraja.«⁴¹ Jer: »Da je crveni plamen zahvatio čitavu Njemačku, tada bi ljudi u civiliziranim zemljama Zapadne Evrope shvatili da nije svejedno da li na Rajni ili Sjevernom moru stoje predstraže jednog azijskoga svjetskog imperija, koji je inspiriran koncepcijama revolucionarne ekspanzije, ili da li su miroljubivi njemački seljaci i radnici u iskrenom savezu s drugim narodima naše evropske civilizacije zadovoljni da privreduju svoj kruh u poštenom radu.«⁴²

I upravo će zbog »boljševičke opasnosti« zapadna Evropa shvatiti značenje Njemačke za obranu evropske civilizacije:

»Možda brže nego što mi mislimo dolazi vrijeme kada će ostala Evropa vidjeti u Njemačkoj najjačeg čuvara istinski evropske, istinski ljudske kulture i civilizacije.«⁴³ »To više nije borba za tričave dinastičke interese, borba da se zaokruže granice države, borba za male ekonomske ciljeve: ne! To je borba protiv prave svjetske pošasti koja prijeti da zarazi ljude, kuga koja uništava čitave narode...«⁴⁴

Upravo zbog boljševizma Njemačka ne želi nikakve odnose ni veze sa Sovjetskim Savezom:

»Postoji svega jedna država s kojom mi nismo tražili da uspostavimo odnose niti želimo da udemo u tješnje odnose: to je Sovjetska Rusija. Više nego ikada mi u boljševizmu vidimo inkarnaciju ljudskoga destruktivnog instinkta.«⁴⁵

Opasnost od boljševizma i njegovoga ne samo ideološkog, nego i teritorijalnog širenja u Evropi, česta je tema Hitlerovih govora. Boljševizam je »svjetska opasnost«, a zbog osvajačkih težnji »Rusije« Njemačka bi mogla postati samo njezin teritorijalni pridodatak. Zaustavivši komunizam u Evropi, tj. likvidiravši ga u Njemačkoj, Njemačka je, prema Hitleru, pred Evropom stekla historijske zasluge:

»Boljševizacija Rusije je već potresla čitav civilizirani svijet; ako Njemačka postane aneks Boljševičke Rusije, Zapadnoj će civilizaciji biti zadan mnogo gori i vjerojatno fatalni udarac...«⁴⁶ »(1) Mi gledamo na boljševizam kao na sovjetsku opasnost za koju ne

40 Baynes, Vol. II, str. 996, rujna 1930. g.

41 Baynes, Vol. I, str. 859, 10. svibanj 1933. g.

42 Baynes, Vol. II, str. 1095, 14. listopada 1933. g.

43 Baynes, Vol. II, str. 1331, 9. studeni 1938. g.

44 Baynes, Vol. I, str. 691, god. 1937.

45 Baynes, Vol. II, str. 1395, 30. veljače 1938. g.

46 Baynes, Vol. II, str. 998, 14. listopada 1930. g.

može biti tolerancije... Ja smatram da je boljševizam najgori otrov koji može biti pružen narodu...⁴⁷

Međutim, obrana Njemačke (i Evrope) od boljševizma ne sastoji se samo od njegove likvidacije na vlastitom tlu, nego i izvan njemačkih granica. *Takvo shvaćanje ne može se protumačiti drugačije nego kao uvod u teritorijalna osvajanja:*

»Mi smo prisiljeni da smatramo Boljševizam čak i izvan naših granica kao našeg smrtnog neprijatelja i da u njegovom napredovanju vidimo ne manju opasnost.«⁴⁸

Prema Hitleru, upravo Njemačka predstavlja razumljivo najvažniju evropsku branu prema Istočnoj opasnosti. Ona je »bedem Zapada protiv Boljševizma... Njemačka će nastaviti da tuče komunizam bilo kojim se oružjima on poslužio«,⁴⁹ dok će u Njemačkoj komunizam naići na pravi »željezni zid«:

»Međunarodne židovske boljševičke vode moraju mi dopustiti da kažem: gdje god oni uprave svoj put, na granicama Njemačke, oni će naići na željezni zid.«⁵⁰

Uloga Njemačke kao antemuralea opet je naglašena. Takvo naglašeno značenje ideološki obrambene uloge Njemačke razumljivo je, između ostalog, i zbog njezinoga geografskog i geopolitičkog položaja, budući da sjevernonjemačka nizina zaista predstavlja važno tranzitno područje u evropskom »koridoru ratova«⁵¹ i jedna od najvažnijih vrata u zapadnu Evropu.

Međutim, kao dijelove evropskog predziđa Hitler ne izostavlja ni neke druge evropske zemlje slične kontaktne lokacije, tj. Austriju i Poljsku. Kao što je i nekada takozvana Južna istočna marka,⁵² tj. Austrija bila brana pred slavenskom opasnošću, marka koja je svojim etničko-teritorijalnim kontaktom s mađarskim etnikumom pocijepala jedinstvenu slavensku masu, pridonoseći tako njezinom slabljenju, istu je ulogu preuzela i nova Austrija poslije Anschlusa. Uloga marke važna je buduća politička funkcija Austrije:

»...Njemačka Austrija našla je sada svoju pravu misiju — da bude bedem i podrška Njemačkom Reichu, da bude Istočna marka Njemačke...«⁵³ »Kroz stoljeća u dugoj budućnosti Marka će biti željezna garancija sigurnosti i slobode Njemačkog Reicha, i tako biti jamstvom za sreću i mir našega velikog naroda. I ja znam da će Istočna marka Njemačkog Reicha ispuniti svoj novi zadatak,

47 Baynes, Vol. II, str. 1338/39, 30. siječnja 1937. g.

48 Baynes, Vol. I, str. 673, rujana 1936. g.

49 Baynes, Vol. I, str. 668.

50 Baynes, Vol. II, str. 1365, 3. listopada 1937. g.

51 Kao »koridor ratova« treba shvatiti veliki ravničarski prostor između kanalskih zemalja i centralnog dijela Ruske nizine, koji je bio poprište preko kojeg je prolazio niz vojski i ratova.

52 Sjevernu Istočnu marku predstavlja Prusija. O Austriji kao tamponu Hitler govori 28. travnja 1939. godine: »1. Austrija. Najstarija Istočna marka njemačkog stanovništva bila je nekada osiguranje njemačke nacije sa jugoistočne strane Reicha« (Baynes, Vol. II, str. 1609).

53 Iz Hitlerova govora 3. travnja 1938. godine.

isto tako kao što je stara Istočna marka ispunila svoj zadatak u prošlosti.⁵⁴

Sličnu ulogu kakvu je preuzela Austrija trebala je, prema Hitleru, obavljati i Poljska — i ona predstavlja isturenu tvrđavu prema Aziji i njezino bi uništenje (tj. teritorijalno osvajanje od strane SSSR-a) bilo nesreća za evropske države. Locirana na geopolitički izuzetno nepovoljnom položaju između dvaju snažnih historijskih pritisaka — njemačkog i ruskog, Poljska je bila zemlja koja je u međuratnom razdoblju također morala odigrati ulogu tampona u evropskome sanitarnom kordonu. Takvu je njezinu funkciju jasno shvaćao i Hitler:

»Poljska predstavlja isturenu tvrđavu prema Aziji. Uništenje Poljske bila bi nesreća za države koje bi na taj način postale susjedi Azije. Ostale bi države morale shvatiti tu ulogu Poljske kao tvrđave.«⁵⁵

Zato postojanje jedne jake Poljske odgovara interesima Njemačke i čak predstavlja nužnost, jer, za Hitlera: »Mogao bi doći moment kada će se naše dvije države morati braniti od invazije s Istoka.«⁵⁶

Značajno je istaknuti da su slična shvaćanja o ulozi Njemačke kao brane prema Istoku postojala i u Vatikanu (1941. godine). U razgovoru s američkim ambasadorom papa izjavljuje da »Njemačku ne treba razoružati i to radi toga da predstavlja branu između Crvene Armije i Evrope«. (S. Rado, »Dora javlja . . .«, O. Keršovani, Rijeka 1971, str. 171.)

Koncepcija »krvi i tla« (Blut und Boden) i pitanje životnog prostora (Lebensraum)⁵⁷

Pored *rasne teorije*, koja uključuje i koncepciju o »čistoj njemačkoj krvi na svojoj zemlji«, čime je istaknuto značenje velikih i plodnih agrarnih prostora za naseljavanje seljačkog stanovništva, *problem životnog prostora najvažnije je utemeljenje nacističke doktrine i geopolitike uopće*. On predstavlja ne samo njihovu suštinu, nego i onu sferu gdje su praktične posljedice putem samoga rata najviše i najtragičnije došle do izražaja. Prema njemačkim geopolitičarima (K. Haushofer) »rat je eksperimentalno polje geopolitike«, a taj rat vodi se za nedostajući životni prostor koji, ako se ima u vidu perspektiva masovne agrarne kolonizacije, za Njemačku leži prije svega na Istoku. Za

54 Baynes, Vol. II, str. 1426, 15. ožujka 1938. g.

55 Baynes, Vol. II, str. 1144, 15. studenoga 1933. g.

56 Iz govora Hitlera od 22. siječnja 1935, na obljetnicu njemačko-poljskog pakta o nenapadanju iz 1934. godine (Baynes, Vol. II, str. 1202).

57 Termine »životni prostor« i »Raumfrage« Hitler upotrebljava izuzetno često. Zanimljivo je upozoriti da W. Reich smatra jedino rasnu teoriju teorijskom osovino njemačkog fašizma, iako je očito da i pitanja životnog prostora imaju isto takvo značenje. Ipak, ni Reich ne izostavlja teritorijalna pitanja. On ne samo da upozoruje na odgovarajuća mjesta u *Mojoj borbi*, nego smatra da treba u objašnjenju fašizma uzimati u obzir ne samo ekonomske i političke zakone koji neposredno uvjetuju rat, nego i masovno-psihologijsku bazu. A ti ekonomski i politički zakoni povezani su s njemačkom tendencijom anektiranja i širenja u kolonijalne prostore (W. Reich, *Masovna psihologija fašizma*, »Ideje«, Beograd 1970, str. 26). Pitanju životnog prostora bila je na simpoziju u JAZU

Hitlera Istok, tj. Istočna Evropa i Ruska nizina s južnim Uralom i Prikavkazjem, predstavlja iste onakve fabulozne prostore kakve je nekada u klasičnoj fazi velikih geografskih otkrića, kolonijalnih osvajanja i evropeizacije svijeta za Evropljane predstavljala Indija. Na Istoku, na teritoriju, prije svega, Poljske i Ukrajine, treba ostvariti njemačke osvajačke ambicije. Ti prostori su za Hitlera tipične »Randkolonien«, zapravo važna buduća njemačka gospodarska baza koja, prirodno, mora biti i najčišćega rasnog sastava. A što to ima značiti za slavensko stanovništvo, nije potrebno ni spominjati.

Tek ako južni i centralni Ural sa svojim rudnim bogatstvima, sjeverna Ruska nizina i Sibir sa svojim šumama, Ukrajina sa žitom i rudama i Prikavkazje s naftom postanu dio Njemačke, obilje će za tu zemlju, koja predstavlja tipičnu »non have nation«, biti postignuto.⁵⁸ I prirodno je stoga da SSSR mora postati nova kolonija, jer:

»Nijemci smatraju Rusiju za buduću koloniju... Rusija ulazi u novu fazu svoje povijesti; ona postaje kolonijalna zemlja.«⁵⁹

Isto mišljenje imao je i Duce. U jednome pismu Hitleru od 4. siječnja 1940. godine on kaže: »Rješenje Vašeg pitanja o životnom prostoru, tom tzv. 'Lebensraum' nalazi se u Rusiji i nigdje drugdje. Rusija sa svojim beskrajnim prostorom i 9 stanovnika na četvorni kilometar, tuđa je Evropi«. (»Tajna pisma Hitler-Mussolini 1940—1943«, NIP, Zagreb 1953, str. 9.) Prema Hitleru:

»Ovdje u centralnoj Evropi 80 je milijuna Nijemaca koji žive na ograničenom prostoru i koji su geografski razjedinjeni« (Baynes, vol. II, str. 1372). Žato: »Trebalo bi upotrijebiti sva sredstva da bi Nijemci osvojili svijet. Ako želimo ostvariti naš veliki njemački imperij mi moramo, u prvom redu, eliminirati i istrijebiti slavenske narode... Nema nikakva razloga da to ne učinimo«. (Enciklopedija Leksikografskog zavoda, I izdanje, knjiga VII, str. 262.)

Osvajanja će, dakle, krenuti prema Istoku. Već 1931. godine Hitler smatra da treba misliti na iseljavanje milijuna ljudi iz Njemačke, ali i iz Evrope, što znači i orijentaciju na kolonijalnu politiku. Godine 1934. Hitler izjavljuje:

»Ja sam odlučio da Reichu dadem modernu armiju koja će najkasnije za pet godina biti pripravna da njemačkom narodu osigura životni prostor«.

Godine 1937. Hitler je ponovno najavio da će do 1943. ili 1945. godine njemačkom narodu zajamčiti njegov životni prostor. (Usp. E. Čalić, Simpozij JAZU 1970, str. 43—44.) Krilatica »Volk ohne Raum« postaje jednom od najvažnijih odrednica u velikonjemačkoj vanjskoj politici.

58 A. Hitler, u *Völkischer Beobachter* od 13. rujna 1936. (prema G. Deborin, *Secrets of the Second world war*, Progres Publishers, Moscow 1971, str. 18).

59 *Zeitschrift für Geopolitik*, sv. I, 1936, prema G. Deborin, nav. dj., str. 18.

60 Iz *Moje borbe*, prema Earl, *Tvorci moderne strategije*, Vojno delo, Beograd, str. 433.

61 Hitler vjerojatno misli na veličinu teritorija kada kaže: »Zbog posve teritorijalnih razloga Njemačka nije u poziciji da napadne Rusiju...« (Baynes, Vol. II, str. 1289, 7. ožujka 1936).

Iako se u odnosu na fašizam W. Reich bavi posve drugačijom problematikom, i on upozoruje na ono značajno mjesto u *Mojoj borbi* na kojemu se govori o stjecanju teritorija u Evropi prvenstveno na račun Rusije. (Usp. W. Reich, *Masovna psihologija fašizma*, str. 46.)

Važno je istaknuti da, iako je Hitler shvaćao značenje veličine teritorija, to nije imalo nikakvog udjela u njegovoj praktičnoj politici. Naime, Hitler je ipak napao Sovjetski Savez, premda je već ranije u *Mojoj borbi* bio svjestan određenih teškoća i smatrao da

»veličina državnog teritorija pruža izvjesnu zaštitu protiv frivolnih napada, jer se uspjeh može postići tek poslije duge i ozbiljne borbe, pa će rizik drskoga iznenadnog napada, osim zbog sasvim neobičnih razloga, izgledati suviše veliki. U veličini državne teritorije⁶⁰ leži, prema tome, razlog za lakše očuvanje slobode i nezavisnosti jedne nacije, u obrnutom slučaju skučenost takve formacije prosto zove na grabljenje.«⁶¹

Na veličinu teritorija, taj bitni faktor povijesnog razvitka i opstojanja jednog naroda, i na nesavladivost dimenzija Hitlera je upozoravao i Mussolini u njihovoj međusobnoj, tajnoj korespondenciji. Pišući Hitleru 25. ožujka 1943. godine, dakle poslije poraza kod Staljingrada, Mussolini predlaže Hitleru ili separatni mir s Rusijom, ili formiranje jedne stalne obrambene linije, jer ljetne ofenzive i zimska povlačenja mogu dovesti samo do stanja iscrpljenosti: »Do tog zaključka dovelo me je, u prvom redu, uvjerenje da Rusiju nećemo moći nikad potpuno uništiti. Nju brani njezina prostranost, njen teritorij, koji je tako širok da ga nitko neće moći ni osvojiti ni držati.« ... »Uvjeren sam da uništenje Rusije nije moguće zbog njenih golemih dimenzija i to čak u slučaju ako i Japanci uđu u rat, a ta vjerojatnost nije velika.«⁶²

Pitanje veličine teritorija uvijek može implicirati i izrazite geopolitičke i geostrateške aspekte i to iz više razloga:

prvo, opterećenost osjećajem velike sile može slijediti iz raspolaganja dovoljno velikim teritorijem, najbolje kontinentskih razmjera;

drugo, isto tako može se smatrati da se uvrštavanje u red svjetskih sila može postići osvajanjem teritorija;

treće, a ujedno i najvažnije, pitanje veličine teritorija (razumljivo, u odnosu na broj stanovnika) nužno uključuje i problem njegove nedovoljnosti, dakle i potrebe osvajanja novoga životnog prostora.

Prema Hitlerovu shvaćanju, teritorij odgovarajuće veličine ima bitno obrambeno značenje. Dovoljno je, u tom smislu, usporediti Njemačku i SAD pa da se uvidi njegova vitalna važnost za Njemačku:

»U razmatranju snage njemačke armije mora se uvijek uzimati u obzir geografska situacija Njemačke. Ako bi u Americi bio od neprijatelja okupiran pojas teritorija dubok stotinu kilometara, to bi bilo jedva nešto više od neznatne ogrebotine koju bi Amerika lako podnijela. Međutim, Njemačka bi u slučaju invazije, koja bi za Ameriku značila tako malo, bila vitalno pogođena.«⁶³

62 *Tajna pisma Hitler—Mussolini ...*, str. 88. i 89.

63 *Das Reich*, Vol. V, str. 1055/56, str. 1057.

Navedeni sadržaji neke su od osnova razumijevanja Hitlerove vanjsko-političke prakse. Oživotvorenje nacističkih ciljeva bitno je povezano i s rasiističko-teritorijalnom koncepcijom »krvi i tla«, problemima »nepravednih« granica Njemačke, teritorijalnim ispunjenjem ciljeva u Evropi, kolonijalnom komponentom kao i izborom njemačkih savezništava. Ali, o tome u drugome nastavku.

Radovan Pavić

HITLER'S SPEECHES IN THE 1922—1939—1943 PERIOD
A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF GEOPOLITICAL ASPECTS OF NAZISM

Summary

In analyzing Nazism, both as a doctrine and as political practice, Hitler's speeches can be extremely helpful, pregnant as they are with content and notions from the sphere of one of the 'most German' political doctrines — Nazi geopolitics; it is a guideline and vindication for territorial expansion, without which there can be no Nazism by definition. Some fundamental terminological questions are considered (Lebensraum, Balkanization), as well as the geopolitical aspects of the territorial situation of Germany, due to which, according to geopolitical analysts, Germany was prevented from developing into a world power. A special problem for Germany was its political-territorial environment, which it could oppose only by a ruthless assertion of power politics. Germany's geopolitical position is important for Western Europe as well, for Germany can play the role of anticommunist bulwark, a matter of vital interest for the western powers; the same role is assigned also to the historic Austrian Mark. One of the crucial geopolitical notions is Hitler's concept of 'blood and soil', i.e. of pure German racial stock on German soil, including the problem of new living space; new Lebensraum, in turn, implies war and conquest, and this is the aspect of Nazism which makes it disastrous and criminal on a global scale. For Hitler, the new Lebensraum lay in the East — in Russia and in the Transdanubian regions; this east-bound tendency is in keeping with the German role of anticommunist bulwark.